

İnşacı Yaklaşım Bağlamında Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Serencamı (Koronavirüs Pandemi Dönemi)

Yunus Emre GÜNEY¹

Araştırma Makalesi

Öz

İkinci Dünya Savaşı sonrası, temelleri atılan ve tarihsel süreç içerisinde birçok farklı isimle anılan Avrupa bütünleşmesi, ulus-devletlerin ulusal çıkarlarından dolayı Soğuk Savaş sonuna kadar iktisadi alanla sınırlı kalabilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası konjonktürde bütünleşme; sosyo-kültürel ve siyasal alana yayılmaya başlamıştır. Bu bağlamda, farklı ulusal kimliklere sahip Avrupalı milletlerin, ortak bir 'Avrupalı kimliği' çatısı altında birleştirilmesi adına da girişimlerde bulunulmuştur. Tarihsel süreçte çeşitli kurumsal ve iktisadi krizlerle karşı karşıya kalan bütünleşme, 2020 yılı itibarıyla tüm dünyada etkili olan koronavirüs salgınıyla daha farklı bir şekilde yeniden sınanmıştır. Bütünleşmede, bir 'dayanışma krizi' ortaya çıkaran bu salgın, inşa edilen Avrupalı kimliğinin doğrudan merkezine sorgulanmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği'nin yaşadığı bu dönüşüm ve içerisinden geçtiği süreç; uluslararası ilişkileri açıklarken kimlik, kültür ve norm gibi fikirsel unsurların önemine vurgu yapan inşacı kuramı ön plana çıkarmaktadır. Materyal unsurlara odaklanan rasyonel teoriler ise uluslararası yapıda yaşanan dönüşümleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin hem dünya siyasetindeki konumu, hem üzerinde kurulu olduğu temel ilkeleri, hem de kimlik oluşturma sürecinin inşacı yaklaşım çerçevesinde analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler

İnşacı Yaklaşım
Avrupa Bütünleşmesi
Avrupa Birliği
Covid-19
Pandemi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
09.12.2020
Kabul Tarihi:
27.03.2021

The State of European Union Integration in The Context of Constructivist Approach (Coronavirus Pandemic Period)

Abstract

After the Second World War, European integration, whose foundations were laid and referred to by many different names in the historical process, was limited to the economic field until the end of the Cold War due to the national interests of the nation-states. In the new international conjuncture that emerged with the end of the Cold War, integration began to spread into the socio-cultural and political sphere. In this context, attempts have also been made to unite European nations with different national identities under the umbrella of a common 'European identity'. Integration, which has faced various institutional and economic crises in the historical process, has been re-tested in a different way with the coronavirus epidemic, which is effective all over the world as of 2020. In integration, this epidemic, which created a 'crisis of solidarity', led to the question of the direct center of the European identity that was built. This transformation of the European Union and the process it has going through; while explaining international relations, the constructivist approach emphasizes the importance of ideational factors such as identity, culture and norms. Rational theories focusing on material elements are insufficient to explain the transformations in the international structure. For this reason, it is important to analyze both the position of the European Union in world politics, the basic principles on which it is based, and the identity creation process within the framework of a constructivist approach.

Keywords

Constructivist Approach
European Integration
European Union
Covid-19
Pandemic

Article Info

Received:
09.12.2020
Accepted:
27.03.2021

¹ emreIguney@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5062-9937

Giriş

16. yüzyıl ile birlikte uluslararası sistemde, en temel aktörler olarak öne çıkan ulus-devletler, kendi egemenliğine sıkı sıkıya bağlı yapılar olarak dikkat çekmiştir (Erkiş, 2013: 62). İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ulus-devletlerin hayati önemde gördüğü egemenlik haklarının üst bir uluslararası otoriteye devri konusunda ise dönüşümler meydana gelmiştir. Bu süreçte, ulus-devletler; ekonomik, sosyal ve siyasal alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Böyle bir uluslararası ortamda ise Avrupalı devletler, kıtada kalıcı barışı sağlamak amacıyla hâlihazırda yüzyıllardır bir fikir olarak varlığını sürdüren uluslar-üstü bir birlik (bütünleşme) inşa etmeye yönelik ilk somut adımı atmıştır (Karluk, 2014: 4).

1951 yılında, altı² Avrupalı devlet arasında, ekonomik amaçlarla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Devletlerin, bu örgütten ekonomik ve güvenlik gibi önemli konularda fayda elde etmesi ise Avrupa bütünleşmesinde, yeni eğilimleri beraberinde getirmiştir. Nitekim üye devletler, 1957’de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu’nu (EURATOM) kurmuştur. 1965 yılında ise üç bütünleşmenin (AKÇT, AET ve EURATOM) birbirlerine ‘paralel’ ama ‘ayrı’ olma durumları ortadan kaldırılmıştır. Akabinde bütünleşme, Avrupa Topluluğu (AT) adıyla anılmaya başlamıştır. 1992’de imzalanan Maastricht Antlaşması’yla ise AT, günümüz Avrupa Birliği’ne (AB) dönüşmüştür (European Union, 2020a).

1990’lı yılların hemen başında, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve küreselleşme sürecinin ivme kazanmasıyla ulus-devlet yapısının varlığı ve egemenliği tartışılmaya başlanmıştır. Söz konusu bu yıllarda; ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda yeni gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim ulus-devletlerin birlikte hareket etme ihtiyacının artmasından dolayı da uluslararası örgütler güçlenmeye başlamıştır (Bakan ve Tuncel, 2012: 60). Bu kapsamda AB, kuruluş amacı olan ekonomik konulara ek olarak sosyal ve siyasal alanda da bütünleşmeye (AB vatandaşlığının oluşturulması gibi) ciddi düzeyde çaba göstermiştir.

Avrupa bütünleşmesi devam ederken, diğer taraftan da bütünleşme sürecinin çeşitli kurumsal ve ekonomik krizlerle sınındığı dikkat çekmektedir. 2008 yılındaki ekonomik kriz döneminde yaşanan Avro bölgesi sorunu; Arap Baharı sonrasında artan göç ve mülteci konusu; Ocak 2020’de İngiltere’nin örgütten ayrılması gibi daha birçok gelişmenin AB bütünleşmesinde, özellikle de üye devletler arası ‘dayanışma’ hususunda tartışmalar ortaya çıkardığı görülmektedir. Son olarak da Aralık 2019’da Çin’in Hubei eyaletinin Vuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa bir süre içinde pandemi hâline dönüşen yeni tip koronavirüs (Covid-19) salgınıyla birlikte AB bütünleşmesi, bir ciddi krizle daha sınanmaya başlamıştır.

Uluslar-üstü bir birlik olma iddiasıyla hareket eden AB’de; üye devletler, pandemi krizinin başlangıcında, öncelikle kendi vatandaşlarını korumaya yönelik politikalar (sınırların kapatılması gibi) izlemiştir. Uluslararası sistemde yaşanan bu gibi gelişmelerden yola çıkan bazı uluslararası ilişkiler uzmanları ise yeni dönemle beraber ulus-devlet ve ulusçuluk hareketlerinin ivme kazanacağına dikkat çekmiştir (Milliyet, 2020). Nitekim bu çalışmada da ‘devletler, ulusal güvenliğine yönelik tehdit algıladığında, ulus-devletçi politikalara yönelebilir’ varsayımı üzerinden bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Koronavirüs pandemi dönemi bağlamında, Avrupa bütünleşmesinin akıbetinin analiz edilmesi, çalışmanın temel amacı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda uluslararası ilişkileri açıklamakta kullanılan diğer teorilerin aksine, temel kuramsal yapıların normatif etkileri ile aktörlerin (devlet) kimlikleri, çıkarları ve bu olgular arasındaki normatif dönüşümleri inceleyen inşacı yaklaşımdan faydalanılacaktır (Griffiths, O’Callaghan ve Roach, 2013: 160).

Üç bölümden oluşan araştırmanın birinci kısmında, çalışmanın kuramsal çerçevesi olan inşacı yaklaşımın temel dinamikleri ortaya konulacaktır. İkinci bölümde ise Avrupa bütünleşmesinin tarihsel süreçteki gelişimi incelenecektir. Bu bağlamda bütünleşmenin iktisadi bir yapıdan; sosyal ve siyasal alana yayılma süreci ele alınacaktır. Son olarak üçüncü bölümde, koronavirüs pandemi dönemindeki Avrupa bütünleşmesinin durumunun analiz edilmesi hedeflenmektedir.

² Altı devlet ile başlayan Avrupa bütünleşmesinde, 2021 yılı itibarıyla (İngiltere’nin AB’den ayrılmasıyla) yirmi yedi devlet yer almaktadır.

1. İnşacı Yaklaşım ve Varsayımları

20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan İkinci Dünya Savaşı sonrasında, devletlerin hem yapısını hem de işlevlerini yeniden şekillendiren, iki kutuplu bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır (Bakan ve Tuncel, 2012: 57-58). Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) liderliğindeki Batı Bloku ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) başını çektiği Doğu Bloku arasında, tüm küreyi etkileyen ideoloji ve çıkar çatışmaları yaşanmıştır. Bu süreç, 1991'de SSCB ve Doğu Bloku'nun dağılmasıyla sona ermiştir (Keyman, 2006: 2).

Neo-liberalizm ve neo-realizm gibi rasyonel teorilerin, Soğuk Savaş'ın 'savaşız' bir şekilde bitmesini öngörememesi, bu kuramların uluslararası sistemde gerçekleşen değişimleri açıklamakta yetersiz kaldığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. İnşacı yaklaşım ise 'değişim' konusuna getirdiği etkili açılımlarla öne çıkmış ve mevcut temel teorilere alternatif olmaya başlamıştır (Rumelili, 2014: 151). 1990'lı yıllarda özellikle Alexander Wendt³ ve Nicholas Onuf tarafından geliştirilen inşacı kuram; John Locke, Thomas Hobbes, Immanuel Kant ve Max Weber gibi daha birçok düşünürün; dünya, devlet, anarşi, insan ve doğa gibi konularla ilgili ortaya koyduğu düşüncelerden beslenmiştir (Viotti ve Kauppi, 2016: 279-281). Ayrıca inşacılık; İngiliz Ekolü kuramından, sosyoloji ve sosyal teoriye kadar birçok bilim dalından da büyük ölçüde etkilenmiştir (Rumelili, 2014: 152).

İnşacı yaklaşım; anarşi ve güç dengesi, kimlik-çıkar ilişkisi ve dünya siyasetindeki değişim beklentilerini içeren bir dizi temaya alternatif anlayışlar sunmaya çalışmaktadır (Hopf, 1998: 172). İnşacılığın, uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı en önemli katkıların başında kuşkusuz; özellikle kimlik, kültür ve dil gibi normatif unsurları öne çıkararak, bu yapıların uluslararası alandaki belirleyiciliğine yaptığı vurgu gelmektedir. Bu kapsamda inşacı kuram, uluslararası sistemin sosyo-kültürel yapısına dikkat çekmiştir. Söz konusu yapıda ortaya çıkan değişimlerle beraber de devletlerin kimlikleri ve çıkarlarında dönüşümler ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir (Rumelili, 2014: 151). İnşacı yaklaşımın temellerini oluşturan başlıca varsayımlar ise özetle şu şekilde sıralanabilir (Wendt, 1987: 337-338; Reus-Smit, 2005: 196-197; Rumelili, 2014: 159-160):

- İnsanlar ve sahip olduğu kurumlar, içerisinde yaşanan dünyayı (toplumu) şekillendirme gibi amaçları olan aktörlerdir.
- Uluslararası yapı, aktörlerin davranışlarını şekillendirmekte; 'aktör ve yapı'⁴ birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmektedir.
- Aktörlerin kimliğinin şekillenmesinde materyalist unsurlar kadar normatif ve fikrîsel yapılar da etkilidir.
- Sabit bir yapıda olmayan aktör kimlikleri, içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle birlikte değişim içerisine girebilir.
- Aktörlerin ulusal çıkarları, kimlik temelinde oluşturulan sosyal inşalardır.
- Ulusal çıkarlar ve tehdit algısı; aktörlerin eylemleri ve tercihlerini belirler.

Yukarıda ortaya konulan varsayımlardan faydalanarak, çalışmanın gelecek bölümlerinde analizler yapılması hedeflenmektedir. Fakat bu varsayımlardan yola çıkarak, kısa bir değerlendirmede bulunmak gerekirse: inşacılıkta dünyanın, her zaman değişime açık görüldüğü ve yapım aşaması süren bir 'proje' gibi algılandığı sonucuna ulaşılabilir (Viotti ve Kauppi, 2016: 279). Bu bağlamda Hopf da (1998: 180) uluslararası sistemde farklılıklar olduğu sürece 'değişim' potansiyeline vurgu yapmıştır.

Rasyonel teoriler, uluslararası siyasette yer alan tüm aktörlerin sadece tek bir anlamlı kimliğe sahip olduğunu varsaymaktadır. Öte yandan inşacı yaklaşım ise aktör kimliklerini; tarihi, siyasi ve

³ Özellikle Wendt'in inşacılığı, birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Wendt'in değişimden ziyade değişimin gerçekleşme olasılığını öne çıkarması, kimlik olgusunun karmaşıklığını hesaba katamaması ve devlet-merkezli, bilişsel, materyalist, liberal yönlerinden dolayı bazı düşünürler tarafından problemli olarak yorumlanmıştır (Rumelili, 2014). Ayrıca bkz. Zehfuss, M. (2001). Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison. *European Journal of International Relations*, 7(3), 315-348.

⁴ Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde ortaya çıkan aktör-yapı tartışması, ontolojik olarak inşacı yaklaşımın temellerinin oluşmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. İnşacılar, aktör ve yapıların ortaya çıkmasında rasyonalistlerden farklı olarak normatif unsurlara yer vermekte; sosyal gerçekliğin açıklanmasında hem aktörün hem de yapının ontolojik eşitliğini savunmaktadır. Nitekim bunu yaparken de özne (sübjektif) olarak değerlendirmekte; toplumsal düşünceleri ve kolektif kimlikleri öne çıkarmaktadır. Bilgi için bkz. Küçük, M. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 771-795.

sosyo-kültürel yapılarla ele alarak, bir 'değişken' olarak kabul etmektedir. (Hopf, 1998: 176). Kimlik; insanı, herhangi bir topluluk içerisinde tanımlayan veya kategorize eden duygusal bileşenleri ve fikirleri içermektedir. Avrupalılık (biz) kavramı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Yine kimlik kavramıyla 'biz' yapısına karşılık, diğer toplulukların farklılıkları da (öteki) vurgulanmaktadır (Risse, 2009: 152). Dolayısıyla kimlik inşa süreci, başkalarıyla birlikte gelişebileceği gibi, başkalarına karşı da oluşturulabilir (Akdemir, 2012: 36). Zira kolektif bir Avrupalı kimliği de daima 'Avrupalıları', 'ötekilerden' ayırmaya ihtiyaç duymuştur. Soğuk Savaş döneminde söz konusu öteki, Sovyet Komünizmi iken özellikle 21. yüzyıla gelindiğinde İslamofobinin öne çıkması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Risse, 2009: 152).

Thomas Risse, aktör ve yapının karşılıklı inşasına vurgu yaparak, inşacı yaklaşımın; AB'nin daha iyi bir şekilde anlaşılmasına üç açıdan katkı sağladığına dikkat çekmiştir. Risse'nin (2009: 151) ifade ettiği bu katkılar ise şu şekildedir:

- Avrupa bütünleşmesinin, devletler üzerindeki etkisi daha derin bir şekilde anlaşılabilir.
- Avrupa hukukunun, kurallar ve ortak politikaların; aktörlerin kimlik ve çıkarlarını nasıl şekillendirdiği daha rahat gözlemlenebilir.
- Aktörlerin, Avrupa bütünleşmesini nasıl algıladığı ve AB'nin söylemsel olarak nasıl inşa edildiği daha verimli bir şekilde değerlendirilebilir.

Devletlerin sahip olduğu kimliği, onların kim olduklarını tanımlamakta ve hedeflerinin yönünü belirlemektedir. Yine kimlikler, devletlerin diğer aktörleri dost ya da düşman olarak tanımasına olanak sağlamaktadır (Ekici, 2018: 35). Ayrıca inşacı yaklaşıma göre devletler, yalnızca siyasi aktörler olarak görülmemekte; toplumun kültür, değer ve inançlarının beraberinde getirdiği normlara bağlı olan sosyal yapılar olarak da kabul edilmektedir. Devletler, büyük ölçüde normları göz önünde bulundurmaya tercih etmektedir; çünkü bu davranış standartlarına uygun hareket etmeyen devletler, parçası olduğu hem ulusal hem de uluslararası toplumdaki iç ve dış muhataplarına karşı kendini savunmak mecburiyetinde kalmaktadır (Rumelili, 2014: 155).

Her aktörün, anarşi durumunda kendi ulusal güvenliğini sağlamak adına, kendi kendine yeterli (öz-yeterlilik) olması gerektiğini savunan rasyonel teorilerin aksine inşacı kuram, öz-yeterliliğin anarşi durumundan ortaya çıktığını kabul etmemektedir (Arı ve Kıran, 2011: 60). İnşacı yaklaşım, anarşiye bakış açısıyla değişimin 'nasıl' ve 'nerede' olabileceğine yönelik açıklamalar sunmaktadır (Hopf, 1998: 180). Nitekim Wendt (1992: 394-395), öz-yeterliliğin anarşiden değil, süreçten kaynaklandığını ileri sürmüştür. Söz konusu bu durum da her aktör için anarşinin farklı bir şekilde anlaşılmasını beraberinde getirmektedir (Wendt, 1992: 391). Ayrıca inşacı kuramın, özneler-arası bir yaklaşım sergilediğini de eklemek gerekmektedir; yani olgular sadece 'objektif' ya da 'sübjektif' değildir. Burada önemli olan husus ise devletlerin; anarşi ve tehdit gibi durumlarda birbirleriyle geliştirdikleri (ihtilaf-işbirliği) ortak anlayışların belirlenmesidir (Rumelili, 2014: 162-163). Hopf'a göre (1998: 199) güç dağılımı ve anarşi ortamındaki aktör davranışı, bu yapılar ve aktörlerin özneler-arası anlamının yeniden inşası dikkate alınmaksızın, değerlendirilemez. Öte yandan uluslararası ortamda, aktörler arasında 'güvenlik ikilemi' de ortaya çıkabilmektedir. Güvenlik ikilemi; ülkelerin, diğer ülkelere ve onların amaçlarına duyduğu güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Bu kavram, ülkelerin ulusal çıkarları doğrultusunda öz-yeterlilik anlayışına yöneldiği, özneler-arası bir sosyal yapı olarak tanımlanabilir (Baylis, 2008: 79).

Gelinen noktada inşacı kuramın yukarıdaki tüm varsayımları göz önünde bulundurulduğunda; özellikle kuramın, değişim konusunu açıklamakta kimlik-çıkâr ilişkisini öne çıkarması ve aktör ile yapının birbirini karşılıklı bir şekilde oluşturmasına yaptığı vurgudan dolayı, AB bütünleşmesinin bu kuramsal çerçeveye değerlendirilmesinin faydalı olacağı iddia edilebilir.

2. Tarihsel Süreç İçerisinde Avrupa Birliği

İNşacı yaklaşım, insanları ve insanların oluşturduğu kurumları, dünyayı şekillendirme gibi çeşitli hedefleri olan aktörler olarak görmektedir. Bu bağlamda Avrupa'da, hem içerisinde yaşanan dünyayı çıkarlar çerçevesinde şekillendirmek hem de kıtada kalıcı barışı tesis etmek amacıyla bir kurum oluşturma fikri, 13. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Dante Alighieri, Pierre Dubois, Abbede Saint

Pierre, Jean Jacques Rousseau ve Victor Hugo gibi daha birçok düşünür tarafından da savunulan bu fikir; ancak İkinci Dünya Savaşı akabinde gerçekleştirilebilmiştir (Karluk, 2014: 1). Avrupalı devletler, daha önceki dönemlerde ulusal çıkarlarını önceleyerek bir birlik oluşturma konusunda hemfikir olamamıştır; ancak ulusal çıkarların belirli bir noktada (ortak tehditler) kesişmesiyle bütünleşmeye yönelik adımlar atılabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Almanya'nın askeri ve ekonomik gücünün bir birlik çatısı altında kontrol altında tutulmak istenmesi, Avrupa bütünleşmesine ivme kazandırmıştır. Öte yandan SSCB ile komünizmden algılanan tehdit de söz konusu bütünleşmeyi tetikleyen bir başka gelişme olmuştur (Akşemsettinoglu, 2011: 4). 1950 yılında ortaya konulan 'Schuman Planı'⁵ ile beraber de Avrupa'da siyasal bütünleşmeye yönelik ilk somut adım atılmıştır (Şöhret, 2012: 291). 1951 yılına gelindiğinde ise bu plan doğrultusunda bir araya gelen Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg imzaladıkları Paris Antlaşması'yla birlikte AKÇT'yi kurmuştur (Glockner and Rittberger, 2012: 16). İnşacı yaklaşımın da öne sürdüğü gibi bu dönemdeki mevcut uluslararası yapı, aktörlerin davranışlarını şekillendirmiş; aktör ve yapı karşılıklı olarak birbirini inşa etmiştir.

AKÇT, Batı Avrupa bölgesinin temel endüstriyel kaynağı olan kömür ve çelik üretiminin uluslar-üstü bir yapıyla yönetilmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda, iktisadi alanda geliştirilecek işbirliğiyle Almanya ile Fransa arasında çıkabilecek herhangi bir çatışmanın önlenmesi amaçlanmıştır. Nitekim AKÇT'nin uluslararası ortamda (Saar Havzası meselesi gibi) başarılı sonuçlar elde etmesi de örgüt içerisindeki devletleri, daha geniş kapsamlı bir siyasi bütünleşmeye teşvik etmiştir (Roberts, 2015: 716). Bu kapsamda, 1952 yılında 'Pleven Planı' adıyla da bilinen, Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için ortak bir ordu kurmayı amaçlayan düşünce (Avrupa Savunma Topluluğu) gündeme gelmiş; ancak Fransa'nın güvenlik endişelerinden (ulus-devletin güvenliğinin, yetki devriyle zafiyete uğraması) dolayı hayata geçirilememiştir (Akgül, 2007: 213-214). Söz konusu bu kriz, bütünleşmeyi olumsuz etkileyen ilk somut gelişme olarak dikkat çekmektedir.

1957 yılında AKÇT üyesi altı devlet, AET ve EURATOM'u kuran Roma Antlaşması'nı imzalamıştır (Lee, 2004: 116). EURATOM aracılığıyla nükleer enerjinin barışçıl ve güvenli bir şekilde kullanılmasının sağlanması hedeflenmiştir. AET ile birlikte ise üye ülkeler arasında, kömür ve çeliğe ek olarak başka sektörlerde de ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır; işgücü, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaştığı ortak bir pazar oluşturulması amaçlanmıştır (Keyman, 2013: 305-306). Diğer taraftan 1960 yılında, bazı Avrupalı devletler, AET'ye nispeten daha sınırlı bir yapıda olan Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ni (EFTA) kurmuştur. Fakat EFTA üyesi devletler de bir süre sonra, AET'ye katılmaya başlamıştır (Roberts, 2015: 717). Dolayısıyla Pleven Planı'nın başarısız, AET'nin ise başarılı olmasıyla ulus-devletlerin yetki devri meselesinde, daha çok ekonomik alanı tercih ettikleri ifade edilebilir (Akgül, 2007: 191-192).

Öte yandan İngiltere de AET'nin bir parçası olması için davet edilmiş; fakat bu dönemde, ABD ile ekonomik alandaki ilişkisine ve özellikle kendi sanayisine güvenmesinden dolayı, topluluğa sıcak bakmamıştır. Sonrasında, kararını değiştirerek topluluğa katılmak isteyen İngiltere'nin üyeliği iki kez (1963 ve 1967 yılında) Fransa tarafından reddedilmiştir. Fransa, bu tutumuna gerekçe olarak ise Avrupa ile İngiltere'nin ekonomik çıkarlarının uyuşmamasını göstermiştir. Bütünleşmede yaşanan bu kriz, İngiltere'nin 1973 yılında AET'ye kabul edilmesiyle aşılmış; ancak İngiltere, bu süreç sonrasında da bütünleşmeye karşı daima mesafeli bir yaklaşım⁶ benimsemiştir (Aktan, 2020).

1965 yılında imzalanan ve 1967'de yürürlüğe giren Birleşme Antlaşması'yla (Füzyon Antlaşması) AKÇT, AET ve EURATOM'un birbirlerine 'paralel'; fakat 'ayrı' olma durumları ortadan kaldırılmıştır. Nitekim bu üç bütünleşme, AT adıyla tek bir Konsey ve Komisyon çatısı altında birleştirilmiştir (Gürsoy ve Beşgül, 2013: 26). 1970'li yıllardan, 1980'lerin ortalarına kadar yaşanan küresel ekonomik krizler, Avrupa'nın bütünleşme sürecinde duraklama meydana getirmiştir. Ancak 1986'da Avrupa Tek Senedi'nin imzalanmasıyla bütünleşme, yeniden ivme kazanmıştır. Bu senet ile

⁵ AKÇT'nin temellerini atan bu planı, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Jean Monnet ile birlikte hazırlamıştır. Bkz. European Union. (2020b). *EU pioneers*. Retrieved from https://europa.eu/european-union/about-eu/history/eu-pioneers_en#robert_schuman on May 10, 2020.

⁶ İngiltere'nin Avrupa bütünleşmesine ve Birlik'in politikalarına kuşkuyla yaklaşmasına gelecek başlıklarda yeniden değinilecektir.

topluluk, 1993 yılına kadar, üye devletler arasında tek pazar oluşturmayı amaçlamıştır. Söz konusu hedef ise sosyal politika, çevre ve teknoloji gibi daha birçok alanda bütünleşmeyi tetiklemiştir (Gürsoy ve Beşgül, 2013: 27-28).

1992 yılında imzalanan, Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması⁷ ile AB kurulmuştur. Bu antlaşmayla birlikte 1999 yılına kadar, parasal birliğin sağlanması ve Avrupa vatandaşlığının inşa edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca üye devletler arasında, ortak dış ve güvenlik politikalarında; yine adalet ve içişleri alanında işbirliği oluşturulması hedeflenmiştir. Nitekim bu antlaşmayla beraber üç sütunlu bir AB oluşturulmuştur. Bu sütunları ise ‘Avrupa Toplulukları’, ‘Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’ ve ‘Adalet ve İçişleri’ temsil etmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020). Kısacası Maastricht Antlaşması sonrasında topluluk, kuruluş nedeni olan iktisadi hedeflere ek olarak, sosyal ve siyasal bütünleşmeye de ciddi düzeyde yönelmeye başlamıştır.

2.1. İktisadi Birlikten Sosyal Bütünleşmeye

1951 yılında oluşturulan AKÇT’yle üye ülkelerin kömür ve çelik endüstrilerinde işgücü maliyetlerinden kaynaklanan rekabet eşitsizliğinin önüne geçmek; teknolojik gelişmelerden dolayı işsiz kalanlara, işsizlik yardımları sağlamak; yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek; istihdamı arttırmak amacıyla işverenleri teşvik etmek gibi bazı sosyal konularda sınırlı düzenlemeler getirilmiştir (Özşuca, 2003: 326-327). AKÇT’nin oluşturulmasını takip eden ilk yirmi yıllık süreçte, sosyal alanda yaşanan gelişmeler, genel hatlarıyla Avrupa Sosyal Fonu’nun kurulması; sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonunun sağlanması; işçilerin serbest dolaşımı ve yerleşme serbestliği gibi bazı konularla sınırlı kalmıştır (Tezcan, 2013: 135). 1969 yılı sonrasında, bir taraftan ekonomik ve parasal birliğin tartışılması, diğer taraftan ise topluluğun genişlemesi, sosyal konulardaki sorunların öne çıkmasını sağlamıştır. Nitekim 1974 yılında da ilk sosyal eylem planı ortaya konulmuştur (Özşuca, 2003: 329). 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi’yle ise sosyal politikalar daha da önem kazanmaya başlamıştır. Bu senet sonrasında oluşturulan bazı sağlık ve güvenlik yönergeleri de dikkat çekmektedir. 1989 yılında ise İngiltere haricindeki on bir devlet, işçi hakları açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilen, Topluluk Şartı’nı imzalamıştır (Semerci, 2013: 177). Maastricht Antlaşması’yla da İngiltere, yine sosyal politikada diğer üye devletlerle ortak bir tutumu tercih etmemiştir. Diğer on bir devlet ise sağlık ve çalışma gibi alanlarda ortak bir sosyal protokol üzerinde birleşmiştir (Karlık, 2014: 173). Bu protokol, 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması’nın da bir parçası hâline getirilmiştir. İngiltere’nin bu antlaşmayı imzalamasıyla AB’de ortak bir sosyal politikadan söz edebilmek, mümkün hâle gelmiştir (Semerci, 2013: 177).

Avrupa’da tek bir pazarın oluşturulmasıyla mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımı söz konusu olmuştur. Topluluk üyesi devletler arasında artan ticari ilişkiler ise sosyal bütünleşmenin ve yeni düzenlemelerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir (Altınbaş, 2009: 97). Bu bağlamda 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması’yla ‘AB vatandaşlığı’nın inşası hedeflenmiştir (Kochenov and Plender, 2012: 372-373). 1970’li yıllarda vatandaşlık statüsü, ortak bir Avrupa kimliğine vurgu yaparken, 1980’lerde daha çok ‘eşitlik’ ve ‘dayanışma’ gibi ilkelere dayandırılmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren ise bu statü, AB siyasal bütünleşmesine doğrudan etki edecek en temel unsurlardan biri olarak görülmeye başlanmıştır (Yekeler, 2016: 55). AB’nin, ortak bir Avrupalı kimliği oluşturma amacını, inşacı yaklaşımla değerlendirmek gerekirse: bu durum, kimliklerin sabit bir yapıda olmadığını ve içsel-dışsal faktörlerle sosyal olarak inşa edilebilen kavramlar olduğuna işaret etmektedir.

Gürsoy ve Beşgül (2013: 31) Maastricht Antlaşması çerçevesinde, AB vatandaşlığını şu şekilde tanımlamıştır:

“AB’ye meşruiyet kazandırmak ve onu ‘halka yakınlaştırmak’ için Maastricht Antlaşması’yla beraber AB vatandaşlığı kavramı yaratılmıştır. AB vatandaşlığı statüsü ile birlikte her üye devletin vatandaşı, AB vatandaşı olarak tanımlanmıştır. AB vatandaşlığı, ulusal vatandaşlığa bir alternatif değildir, onu tamamlayıcı bir niteliktedir.

⁷ Maastricht Antlaşması’yla ekonomik ve siyasal bütünleşmenin derinleştirilmesine yönelik birçok alanda yenilikler getirilmiştir. Ekonomik ve parasal birlik; eğitim; kültür; tüketicinin korunması; Trans-Avrupa ulaşım, haberleşme ve enerji ağları; adalet ve içişleri alanında işbirliği; Avrupa vatandaşlığı; ekonomik ve toplumsal uyumun güçlendirilmesi gibi birçok alanda önemli adımlar atılmıştır. Bkz. Tapan, M. N. (1998). Avrupa Birliği (AB) Hukukunun Kaynakları ve Ulusal Hukuka Etkileri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.3, 971-1020.

AB vatandaşlığı, tüm üye devletlerin vatandaşlarına AB içinde serbest dolaşım ve ikamet etme hakkı tanımaktadır. AB vatandaşlarının, kendi ulusal sınırları ötesinde yerel seviyede seçme ve seçilme hakları vardır. Talep eden her AB vatandaşının AB üyesi olmayan ülkelerde, bir üye devletin diplomatik misyonuna sığınma hakkı mevcuttur.”

Yukarıdaki yorum bağlamında, AB vatandaşlığıyla ulusal vatandaşlıktan bir şey kaybedilmediği söylenebilmekle birlikte kazanılan yeni haklar dolayısıyla yeni bir statünün ortaya çıktığı da ifade edilebilir (Gürsoy ve Beşgül, 2013: 31). Maastricht Antlaşması sonrasında, Avrupa vatandaşlığı konusunda ikinci önemli adım, Amsterdam Antlaşması'yla atılmıştır. Bu antlaşmayla birlikte herhangi bir Avrupa ülkesi, kendi resmi diliyle AB kurumlarına başvurması hâlinde, başvurduğu resmi dil ile cevap almaya başlamıştır. Dolayısıyla önceki dönemlerde göz ardı edilmiş olan ve ortak bir kimliğin oluşturulma sürecinde, inşacı kuramın da öne çıkardığı ‘dil’ unsuru, Amsterdam Antlaşması'yla Avrupa vatandaşlığı statüsüne eklenmiştir. Yine Amsterdam Antlaşması'yla AB vatandaşları arasında, kişilerin uyruklarından dolayı ayrımcılığa maruz kalmaması için de düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, AB vatandaşlığında ‘eşitlik’ ilkesinin öne çıkarıldığı dikkat çekmektedir (Altınbaş, 2009: 99). Ayrıca Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un 1985 yılında imzaladığı ve üyeler arasında sınır kontrollerinin kaldırılmasını hedefleyen Schengen Antlaşması'nın da Amsterdam Antlaşması'yla beraber birlik hukukunun bir parçası hâline getirildiği göze çarpmaktadır (Schengen Visa Info, 2020).

2007'de imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ise Roma ve Maastricht Antlaşması'nın yerini almıştır. Bu antlaşmayla oluşturulan ‘vatandaş girişimi’ ile de AB vatandaşlığının kurumsallaştırılmasına yönelik adımlar atılmıştır (Militaru, 2011: 74-75). AB vatandaşlarını, Birlik'in karar alma süreçlerinde daha etkin birer katılımcı hâline getirmeyi hedefleyen bu girişime göre, belirli koşullarda⁸ vatandaşlar, Komisyon'u önerge sunmaya davet edebilecektir (Karluk, 2014: 285). Yine Lizbon Antlaşması'nda sivil korunma, kamu sağlığı ve insani yardım gibi konularda ortaya konulan yeni hükümlerle birlikte de AB, vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye sokacak durumlarda, hareket kapasitesini arttırmayı amaçlamıştır (Karluk, 2014: 285).

1990'lı yıllardan itibaren Avrupa bütünleşme süreci kapsamında, dört antlaşma (Maastricht, Amsterdam, Nice ve Lizbon Antlaşması) yürürlüğe girmiştir. AB'nin kurumsal yapısında dönüşümü yapan bu antlaşmalarla AB vatandaşlığı oluşturulmaya çalışılmıştır (Graziatti, 2018: 108-109). Ancak AB'nin, ‘vatandaşlık’ inşa etme sürecinde başarısız olduğu ifade edilebilir. Oluşturulması hedeflenen vatandaşlığın; siyasi ve sosyo-kültürel temelini hazırlamadan Maastricht Antlaşması'yla yürürlüğe girmesi, daha sonra ‘kimlik ve bilincin’⁹ inşa edilmeye çalışılması, bu başarısızlığın nedenlerinden biri olarak gösterilebilir (Altınbaş, 2009: 104). Öte yandan vatandaşlık olgusu, genellikle ‘bir devletin mensubu olunması’ şeklinde bilinmektedir; fakat AB vatandaşlığı, böyle bir durumu ifade etmemektedir. AB vatandaşlığı, toprak parçasıyla sınırlandırılmış bir vatandaşlıktan ötesini amaçlamaktadır. ‘Vatandaşlık’ unsuru, heterojen yapıya sahip toplumlarda sosyal bütünleşmeyi büyük ölçüde sağlayabilecek bir faktördür; ancak AB üyesi devletlerin, zaten hâlihazırda vatandaşlık bağları bulunmaktadır. Bu durum da toplumların zihninde soru işaretlerine neden olmaktadır. Ayrıca Maastricht ve Amsterdam Antlaşması'yla inşa edilmeye çalışılan AB vatandaşlığı statüsüne, yine bu iki antlaşma çerçevesinde bakıldığında, federalizm veya devleti çağrıştırdığı da dikkat çekmektedir. Bu düşünce ise statüye, tartışmalı bir nitelik kazandırmaktadır (Altınbaş, 2009: 100-102). Nitekim AB de Lizbon Antlaşması'nda bayrak, marş, yasa ve ulusal gün gibi federalizmi akıllara getiren tartışmalı kavramlara ya da sembollere yer vermeyerek, tartışmaları önlemeyi hedeflemiştir (Karluk, 2014: 278).

Özetle AKÇT'nin kuruluşundan, Soğuk Savaş'ın sonuna kadar geçen süreçte topluluğun; sosyal bütünleşmeyi göz ardı ettiği görülmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren ise özellikle ortak bir ‘vatandaşlık’ oluşturarak, sosyal bütünleşmeyi sağlamak isteyen AB'nin, ‘kimlik inşasını’ siyasal bütünleşmenin de önemli bir ön şartı olarak gördüğü göze çarpmaktadır.

⁸ Yedi farklı AB üyesi ülkeden en az bir milyon vatandaşın imzası, en temel koşuldur. Sürecin nasıl işlediğine dair bilgi için bkz. European Union. (2020c). *European citizens initiative*. Retrieved from https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_en on May 14, 2020.

⁹ Kimlik ve bilinç oluşturmaya, ‘anayasa’ örnek olarak gösterilebilir. Sade, anlaşılır bir dille hazırlanan anayasa ve bu anayasanın eğitim alanında ders olarak verilmesiyle insanların anayasaya ilgilerinin artırılması hedeflenmiştir. Fakat anayasa, devletin en temel öğelerinden birisidir. Dolayısıyla, Avrupa anayasası da devletleşme yolundaki bir adım olarak görülmüştür (Altınbaş, 2009: 100-102).

2.2. Avrupa Birliği'nde Bütünleşme Tartışmaları

Ulus-devletler, kendi sınırları içerisinde yaşayan insanların üzerinde egemen olan ve yine kendi egemenliği üzerinde başka bir güç tanımayan yapılar olarak tanımlanabilir. Yani ulus-devlet yapısının; 'egemenlik', 'ülke' ve 'ulus' olmak üzere üç temel unsurdan oluştuğu söylenebilir. Yaygın görüşe göre ulus-devlet, Orta Çağ'ın son dönemlerinde meydana gelmiştir. Fransız İhtilali'yle beraber ise ulus ve ulusçuluk hareketleri ivme kazanmıştır (Uğuz ve Saygılı, 2016: 142).

Egemenlik, ulus-devlet yapısını ortaya çıkaran en önemli faktörlerden biri olmakla beraber; sınırsız, vazgeçilmez veya daha üst bir otoriteye devredilemez olarak da görülmüştür. Ancak Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasıyla Avrupa'da, 'ulus-devlet' ve 'egemenlik' anlayışında önemli değişimler yaşanmıştır. Söz konusu değişimler, 'bütünleşme' kavramıyla ifade edilmiştir. Öncesinde de değinildiği üzere Avrupa bütünleşmesi, ilk olarak ekonomik alanda ortaya çıkmıştır (Özeler, 2016: 809-810).

Paris Antlaşması'ndan itibaren bütünleşmenin her aşamasında, 'daha gevşek bir Avrupa' veya 'daha derin bir Avrupa' olması gerektiğini öne süren konfederalist ve federalist yaklaşım, birbirleriyle mücadele içerisinde olmuştur (Sunay, 2006: 186). Bir kısım Avrupalı devlet ve siyasetçi, ulusal egemenlik ilkesine bağlı kalmayı benimsemiştir. 1960'lı yıllarda Fransa'da başkanlık görevini yürüten Charles de Gaulle ile 1980'li yıllardaki İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'in; topluluğu, federal bir Avrupa olarak değil, ulus-devletlerin konfederasyonu şeklinde görmesi, söz konusu bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Heywood, 2014: 140-141). Diğer bir kesim ise özellikle ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı federal bir Avrupa'yı desteklemiştir. Bu görüşe göre daha fazla bütünleşme; ticaretteki engellerin sınırlı olduğu, büyük bir pazarı ortaya çıkararak, devletlere daha fazla ekonomik yarar sağlayacaktır. Yine federalist yaklaşım, daha fazla bütünleşmeyle farklı ulusal kimliklere sahip halklar arasındaki kültürel ayrılıkların yerine, hoşgörü geleceğini savunmakta; uluslar-üstü siyasal bir kültürün ortaya çıkacağını öne sürmektedir (Heywood, 2014: 141).

1970'lerden 1990'lara kadar Avrupa'da özellikle ihracatın büyümesi ve ekonomik faydanın sağlanması, Avrupa bütünleşmesi üzerinde ciddi düzeyde olumlu etki yaratmıştır (Ermağan, 2012: 149). Bu süreçte, her ne kadar bütünleşme derinleşse de, 'Avrupa kuşkuculuğu' kavramı da aynı oranda ivme kazanmıştır. İlk kez 1980'li yıllarda İngiltere Başbakanı Thatcher tarafından kullanılan Avrupa kuşkuculuğu kavramı; devletlerin AB ve AB'nin politikalarına duyduğu memnuniyetsizliği veya şüpheyi ifade etmektedir. Avrupa kuşkuculuğu, çoğunlukla AB'nin yaşadığı kriz dönemlerinde ve genişleme süreçlerinde yükselmiştir. Zira AB'ye üye olmak isteyen devletlerin, ulusal çıkarlarını gözeterek; egemenlik devri hususuna ve Birlik'in politikalarına çekince ile yaklaşması bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Boztürk, 2020: 523). Avrupa kuşkuculuğu, özellikle İngiltere'nin AB içerisindeki genel tutumu hâline de gelmiştir. Söz konusu tutum, İngiltere'nin; 1985 yılında imzalanan Schengen Anlaşması ve 1995 sonrası dönemde Avro bölgesinin dışarısında kalmayı tercih etmesinde kendisini göstermiştir. Yine İngiltere, bütünleşme karşıtı bir ülke olarak da görülmüştür. Birlik içerisinde bu devlet, 'Atlantikçi' cephede konumlandırılırken; Fransa ve Almanya gibi Avrupa'nın daha otonom ve savunma alanında kendi kendine yetmesini isteyen ülkeler, 'Avrupacı' tarafa yerleştirilmiştir (Gölçek ve Gölçek, 2018, 517). Ayrıca Fransa ve Almanya arasında fikir ayrılıklarının bulunduğunu da eklemek gerekmektedir; zira Fransa, AB bütünleşmesini 'Devletler Avrupası' olarak görürken, Almanya daha çok 'siyasi birleşme' üzerine vurgu yapmaktadır (Ülger, 2019).

Soğuk Savaş sonuna gelindiğinde, AB'nin; AET ve AT'de olduğu gibi hükümetler arasında faaliyet gösteren niteliği, büyük ölçüde dönüşüm içerisine girmiştir. Nitekim AB adı altında topluluk, 1990'lı yıllardan itibaren küreselleşmenin de etkisiyle beraber siyasal bir birlik olma iddiasıyla dikkat çekmeye başlamıştır (Heywood, 2014: 140). Ancak Avrupa siyasal bütünleşmesinin, mümkün olup olmadığı da tartışmalı bir meseledir (Özeler, 2016: 800). Zira AB, sınıflandırması oldukça güç bir organizasyondur; bu bağlamda Karadut (2013: 16) AB'yi şu şekilde ifade etmiştir:

“Uluslararası bir antlaşmaya dayanan, egemen ve bağımsız devletlerin kurduğu birlik, konfederal bir yapılanma olarak görülse de; doğrudan seçimle belirlenen temsilcilerden oluşan meclisi, üye ülkelerin üzerinde bir hukuku, ortak para birimi, ortak dış politikası,

askerî yetisi vs. özellikleriyle federal bir devletin özelliklerini de sergilemektedir. Birleşik bir devlet gibi hükümeti olmamakla birlikte Avrupa Birliği; kamu kuruluşlarına, özel işletmelere ve sivil toplum kuruluşlarına açık olan etkileşimli bir yönetim süreci olarak değerlendirilen yönetime dayanan, gevşek bir federal yapılanma görünümü sergilemektedir.”

AB'nin tam anlamıyla merkezileşmiş bir federasyon olduğunu savunmak ya da konfederasyon niteliğini tamamen kaybettiğini ifade etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Her ne kadar AB'nin kurucu antlaşmalarında; daha yakın bir ortaklığın kurulması ve işbirliğinin geliştirilmesi temel alınsa da üye devletler arasında, bütünleşmenin federasyona dönüşmesi konusunda herhangi bir fikir birliği bulunmamaktadır. Üye devletler ile Birlik arasında egemenlik yetkisinin kullanımına ilişkin paylaşım bulunmasına rağmen AB, klasik bir federasyonun unsurlarını ve anayasal niteliklerini de tamamen bünyesinde barındırmamaktadır (Sunay, 2006: 218). Geline nokta itibarıyla AB'nin, federalizmden daha 'az', konfederalizmden ise daha 'çok' olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda AB, ulus-devletler arasında işbirliğini öne çıkaran, uluslar-üstü olma iddiasıyla hareket eden, 'kendine özgü' (sui generis) bir yapı olarak da ifade edilebilir (Karadut, 2013: 16).

Üye devletlerin yetkilerinin 'bir kısmını' Birlik'e devretmesi, bütünleşmeyi özel kılmaktadır (Şöhret, 2012: 292). Yani burada devletler, egemenliğini tamamen AB'ye devretmemekle beraber (yetki devri sınırsız değil) Birlik ile paylaşmaktadır (Özkan, 2003: 247). Fakat üye devletlerin özellikle dış ve güvenlik politikalarında, egemenliklerini paylaşmamayı tercih ettiği dikkat çekmektedir. Çünkü ekonomik bağlamdaki yetki devri, tüm üye devletlerin çıkarılmayken ortak bir dış politika veya içişlerine yönelik konular, büyük ölçüde ülkelerin ulusal güvenlikleri içerisine girmektedir (Akgül, 2007: 192). Nitekim AB de yetkilerin devredilip devredilmediği durumlarda, uluslar-üstü veya uluslararası örgüt olarak hareket etmektedir (Doğan, 2013: 221). Bu durumu belirleyen hususu, Doğan (2013: 221) şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir uluslararası organizasyonunun, uluslar-üstü ya da uluslararası örgüt niteliğine sahip olmasını belirleyen en önemli ayırıcı özellik kararların alınma biçimlerindeki farklılıklardır. Uluslararası örgütlerde kararlar oybirliği ile alınır ve teker teker tüm üye ülkelerin rızası gerekir. Yani her bir üye ülkenin veto hakkı mevcuttur ve istemediği kararların alınmasını engelleyebilir. Uluslar-üstü bir organizasyonda ise kararlar oy çokluğu ile alınır. Yani üye ülkelerden bazıları kendilerinin arzu etmedikleri istikamette alınan kararlara uymayı kabul ederler.”

Geline nokta itibarıyla Avrupalı devletlerin, egemenlik haklarından kolay vazgeçememeleri dolayısıyla ilk olarak ekonomik konularda başlayan işbirliklerinin, Soğuk Savaş sonrasında ancak 'sınırlı' bir düzeyde de olsa siyasal alana yayılmaya¹⁰ başladığı dikkat çekmektedir (Cerrah, 2018: 163-164). Devletlerin ekonomik birlikteliği daha çok yakınsaması; siyasal bir birliği ise tercih etmemesi, kendi ulusal çıkarlarıyla ilgili bir konudur. Zira uluslararası sistemde, inşacı yaklaşımın da üzerinde durduğu gibi kimlik temelli ulusal çıkarlar ön planda olmasaydı; AB'nin siyasal bütünleşmesinin gerçekleşmesi daha olası olabilirdi. Dolayısıyla burada devletlerin, özellikle siyasal bütünleşmeye karşı kuşkucu bir yaklaşım benimsediği söylenebilir. Gelecek paragraflarda ise AB'de bütünleşme yanlıları ve kuşkucularının önemli bir mücadele alanı olan Avrupa Parlamentosu'ndan (AP)¹¹ söz edilerek, bütünleşme tartışmaları incelenmeye devam edilecektir.

11 Eylül saldırılarından günümüze gelen süreçte, AB ülkelerinde yabancı karşıtlığı (özellikle İslamofobi) ve milliyetçi hareketler yükselmiştir. İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya ve İtalya gibi Batı Avrupa devletlerinde aşırı sağcı partilerin (Avrupa kuşkucusu) ivme kazanması bu duruma örnek

¹⁰ Avrupa bütünleşme sürecinin, yeni işlevselci (neo-fonksiyonalist) bir nitelik taşıdığı da ifade edilebilir.

¹¹ AP seçimleri beş yılda bir gerçekleştirilmektedir. Bu organdaki, üye devletlerin parlamenter sayısı, ülkelerin nüfusları nispetinde belirlenmekte ve parlamenterler ülkelere göre değil, siyasal görüşlerine göre gruplar oluşturmaktadır. Yani AP'deki temsilciler devletlerini değil, kendisini seçen halkı temsil etmektedir. Konsey ile beraber AB bütçesini yapan AP'nin, Birlik'in diğer organları üzerinde siyasal denetim yetkisi de bulunmaktadır. Dokuz üye devletin bulunduğu 1979 yılındaki ilk AP seçimlerinde 410 temsilci seçilmiştir (Karluk, 2014). 28 üye devletin yer aldığı 2019 seçimlerinde ise temsilci sayısı 751'e çıkmıştır; fakat 2021 yılı itibarıyla AP'de (İngiltere'nin Birlik'ten ayrılmasıyla) 27 üye ülkeden toplamda 705 parlamenter yer almaktadır. Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021). *Avrupa Parlamentosu*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, https://www.ab.gov.tr/_45628.html

olarak gösterilebilir (Boyras, Güngörmez ve Kavukçu, 2019: 7). Öte yandan 2007 yılında ABD’de likidite fazlalığı ve konut kredilerinin verilmesiyle başlayan ve 2008 yılında Avrupa’da kendisini gösteren küresel ekonomik kriz, AB toplumundaki hoşnutsuzluğun daha da artmasına neden olmuştur. AB’nin bu dönemde uyguladığı kemer sıkma politikalarıyla işsizlik yükselmiş; bu durum da Avrupalı halk arasında, AB’ye ve siyasi partilere karşı güvensizliği beraberinde getirmiştir. Bir taraftan Avrupalı halkın ‘güvenlik’, ‘kimlik’ ve ‘refah’ kaygıları; diğer taraftan ise İngiltere’nin Birlik’ten ayrılmasının konuşulduğu dönemde (Mayıs 2019), AB organları içerisinde halk tarafından seçilen tek kurum olan AP seçimleri gerçekleştirilmiştir (Akşemsettinoglu, 2020: 176-177).

2019 seçimlerinde¹², çoğunlukla merkez sağ partilerin yer aldığı Avrupa Halk Partisi (EPP) ve merkez sol partilerin bulunduğu Sosyalist ve Demokratlar (S&D) büyük oranda güç kaybetmiştir. Zira seçimlerde her ne kadar birinci parti olsa da seçim öncesinde 216 temsilcisi bulunan EPP’de bu sayı 182’e düşmüş; S&D ise 33 parlamenter kaybederek 154 sayısına gerilemiş ve ikinci parti olmuştur (European Parliament, 2019). Merkez sağ ve merkez solun kaybettiği oyların, liberal ve yeşil partilere kaydığı yönünde yorumlar yapılmıştır (Vatandaş, 2019: 1). Öte yandan yine bu seçimlerde, ilk kez Avrupa kuşkucusu aşırı sağ bir grup ortaya çıkmıştır. Söz konusu grup, Kimlik ve Demokrasi Grubu (IDG) adı altında, Fransa’dan Ulusal Cephe (FN) ile İtalya’dan Kuzey Ligi’nin (Lega) bir araya gelmesiyle (73 temsilci) oluşturulmuştur. Ayrıca IDG içerisinde; Almanya, Avusturya, Belçika, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya ve Hollanda gibi devletlerden de Avrupa kuşkucusu temsilciler bulunmaktadır (Boztürk, 2020: 521-522). Gelinek noktada Avrupa kuşkucusu partilerin, AB’ye bakış açısına da değinmek faydalı olabilir. Bazı aşırı sağ partiler veya temsilciler, AB’ye tamamen karşıt ve Birlik’ten ayrılma yanlısı bir tutum sergilerken; bazıları daha ılımlı bir şekilde davranmaktadır. Hollanda’daki Özgürlük Partisi’nin, kuruluşundan itibaren daima AB’den ayrılmayı istemesi; Fransa’daki FN’nin ise özellikle son dönemlerde AB’den ayrılmaktan ziyade, Schengen serbest dolaşımı gibi bazı düzenlemelerin kaldırılmasını talep etmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat Avrupa kuşkucusu aşırı sağcı partilerin bazı konulardaki tutum ve talepleri benzeşmektedir. Arap Baharı ile birlikte artan göçmen sorununda, AB’nin başarısız bir süreç yönettiği konusunda hemfikir olmaları da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca sınır kontrollerinin geri getirilmesi veya arttırılması hususunda ortak bir düşünceye sahiptirler. Yine Avrupa kuşkucuları, Euro para biriminin terk edilmesi ve kendi ulusal paralarına geçilmesi meselesinde aynı düşünceye sahiptir. Son olarak ise ekonomik bütünleşmeden ziyade; ortak savunma ile dış politika gibi devletlerin ulusal güvenlik ve çıkarlarında olumsuz etki yaratabilecek alanlarda bütünleşme karşıtı bir yaklaşım benimsemektedirler (DW, 2019).

Özetle 2019’da gerçekleştirilen AP seçimlerinde, merkez sağ ve merkez sol, parlamentodaki çoğunluğu kaybetmiştir; ancak AB’ye bakışı çoğunlukla pozitif olan liberal ve yeşil partilerin güç kazanmasıyla (eğer birlikte hareket edilirse) merkez partilerin, yine yasama organının baskın gücü olduğu ifade edilebilir (Vatandaş, 2019: 3). Dolayısıyla AB yanlısı partiler her ne kadar güç kaybetmiş olsa da parlamentodaki koltukların üçte ikisini almasıyla gelenek bozulmamıştır; fakat bu seçimlerde AB kuşkucusu aşırı sağ partilerinin de büyük kazanım elde ettiği unutulmamalıdır (Sputnik Türkiye, 2019). 2020 yılının başında İngiltere’nin Birlik’ten ayrılması ve bir sonraki başlıkta ele alınacak olan koronavirüs pandemi döneminde yaşanan krizler akabindeki ilk AP seçimi 2024 yılında yapılacaktır. Bu seçimlerde ortaya çıkacak sonuçları; dolayısıyla parlamentodaki yeni durumu, kuşkusuz pandemi döneminde yaşanan gelişmeler belirleyecektir.

Sonuç olarak AB bütünleşmesinin, ulus-devletlerin egemenlik anlayışında değişimler ortaya çıkardığını inkâr etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır; fakat buradaki değişimin ‘sınırlı’ olduğunu da söylemek gerekmektedir. Günümüz itibarıyla AB’ye bakıldığında, ulus-devletlerin egemenliğini sona erdirecek siyasal bir bütünleşmenin mevcut olmadığı göze çarpmakla beraber; öngörülebilir gelecekte de böyle bir bütünleşmenin gerçekleşmesi pek mümkün görünmemektedir.

¹² 2019 AP seçimleri sonuçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz. European Parliament. (2019). *2019 European Election Results*. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en> on February 18, 2021.

3. Bütünleşmenin Sınırları: Koronavirüs Pandemi

21. yüzyılda AB, bütünleşmesini tehdit eden birçok gelişmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda öne çıkan bazı gelişmelere değinmek önem arz etmektedir. İlk olarak, Aralık 2003'te AB üyesi devletlerin, anayasal bir anlaşma yapmak için görüştüğü; fakat anlaşamadığı dikkat çekmektedir. Haziran 2004'te üzerinde anlaşılan AB Anayasası ise Fransa ve Hollanda gibi iki kurucu ülkede; 2005 yılında yapılan referandumlarda, ulusal çıkarların zedeleneceği kaygısını taşıyan halk tarafından reddedilmiştir (Hürriyet, 2005). AB'ye karşı kuşkuculuğu yükselten ve bütünleşmeyi sınayan bu kriz, 2007'de imzalanan Lizbon Antlaşması¹³ ile aşılmıştır. Bütünleşme sürecini olumsuz etkileyen bir diğer gelişme ise 2008 ekonomik kriziyle birlikte yaşanmıştır. Avro bölgesi dışarısında kalan AB ülkeleri, ekonomik alanda bağımsız politikalar izlemiş, Avro bölgesinde yer alan ülkelere göre de krizden daha az etkilenmiştir. Dolayısıyla AB üyesi devletler; bu krizde, ekonomi politikalarında ortak bir şekilde hareket edememiştir. Öte yandan Arap Baharı sonrası dönemde ivme kazanan göç ve mülteci sorununda da AB üyesi ülkelerinin uzlaşmadığı dikkat çekmektedir. Nitekim ülkelerin; sınır ve güvenlik konularında, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir (Alkan, 2020). Fransa, İspanya, Yunanistan, Macaristan ve Avusturya gibi bazı ülkelerin sınır kontrollerini arttırması ve göçmen akınını önlemek için yeni duvarlar inşa etmesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Hatip, 2019). Yaşanan sosyal ve ekonomik krizler, AB'nin 'refah', 'güvenlik' ve 'istikrar' sağlamakta zorlandığı tartışmalarını ortaya çıkarırken (Connelly, 2015: 60); 2020 yılının hemen başında İngiltere'nin Birlik'ten ayrılması, bütünleşmeyi derinden etkileyen bir başka gelişme olmuştur. Zira kuruluşundan günümüze gelen süreçte ilk kez bir ülke, AB'den ayrılmıştır. Söz konusu durum da diğer üye devletlerde, özellikle Avrupa kuşkucusu aşırı sağ partilerin, AB'den ayrılma taleplerine ivme kazandırmıştır. İtalya'da üyelikten ayrılma tartışmalarının gündeme gelmesi ve AB'den çıkmayı hedefleyen 'Italexit' adlı bir parti kurulması, bu duruma örnek teşkil etmektedir (Pınar, 2020).

AB'de yukarıda bahsedilen gelişmelerin bütünleşmeye etkisi sürerken bir zorlu süreç de Aralık 2019'da Çin'in Vuhan kentinden dünyaya yayılan ve pandemi hâline gelen yeni tip koronavirüs salgınıyla başlamıştır. Bu salgında; Çin'in yanı sıra ABD, İtalya, İspanya, İngiltere ve Fransa gibi Batılı ülkeler de en fazla etkilenen devletler arasında yer almıştır (Worldometer, 2020). Koronavirüs salgınıyla birlikte AB bütünleşmesinde, 'birlik olma' fikrinin ve inşa edilen Avrupalı kimliğinin doğrudan merkezine sorgulandığı bir durum ortaya çıkmıştır. AB, ilk zamanlarda, salgının Çin ile sınırlı kalacağını düşünmüştür; fakat bu düşünce, İtalya ve İspanya'da ölümlerin artmasıyla değişmeye başlamıştır (Butakin, 2020).

İtalya ve İspanya'nın mevcut sağlık sisteminin ve ekipman kapasitesinin salgın karşısında yetersiz kalması, AB'de 'dayanışma krizi'nin başladığı ilk adımı teşkil etmektedir. İtalya, Şubat 2020'de koruyucu ekipman ihtiyacına yönelik, üye devletlerin gönüllü yardımı esasına dayanan AB'nin sivil koruma mekanizmasına başvurmuştur. Fakat İtalya, ihtiyaçları doğrultusunda talep ettiği yardımı, AB ve üye ülkelerden sağlayamamıştır. Bu aşamada devletler, kendi ulusal güvenlikleri ve çıkarlarını öne çıkararak, birbirlerinden uyumsuz bir süreç (eğitime ara verilmesi, sokağa çıkma yasağı ve hava ulaşımının sınırlandırılması gibi) yönetmeye başlamıştır (Butakin, 2020). Burada, inşacı yaklaşımın da öne sürdüğü gibi süreçten kaynaklanan bir öz-yeterlilik durumu meydana gelmiştir.

Almanya ve Fransa, akabinde ise İspanya, ulusal bir refleks doğrultusunda aldıkları kararlarla Brüksel'e danışmadan, sınırlarını kapatmıştır. Salgının yayılacağından endişe eden diğer Schengen devletleri de kısa bir süre içinde kısmen ya da tamamen sınırlarını kapatmaya karar vermiştir (Haber7com, 2020). Yani üye devletler, 'öncelikle' kendi vatandaşlarını korumak¹⁴ amacıyla politikalar geliştirmeye başlamıştır. İtalyan tarihçi Marco Gervasoni de Schengen'in askıya alınmasına

¹³ AB'nin kurumsal yapısında ve işleyişinde ciddi değişiklikler yapan Lizbon Anlaşması, İrlanda'daki ilk seçimlerde reddedilirken; ikinci referandumda onaylanmıştır. Bilgi için bkz. Cnn Türk. (2019). *İrlanda Lizbon Anlaşması'na "evet" dedi*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/10/03/irlanda.lizbon.anlasmasina.evet.dedi/545759.0/index.html>

¹⁴ Almanya'nın koruyucu maske ihracatını yasaklaması, Fransa'nın ise ülke içerisindeki mevcut maske stoklarına el koyması ve sadece reçeteye verilmesine yönelik karar vermesi, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Salgını ulusal güvenlik algısı kapsamında değerlendiren AB üyelerinin ise ulusal güvenliklerine ilişkin yetkilerini Birlik'e devretmediği bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aksan, S. (2020). *AB'nin geleceğini konuşmak için henüz erken*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abnin-gelecegini-konusmak-icin-henuz-erken-474241.html>

atıfta bulunarak (Sputnik Türkiye, 2020): ‘*bu, hayatı tehdit eden durumlarda, tek korunma şeklinin uluslar-üstü varlıklar değil, ulus olduğunu gösteriyor*’ şeklinde bir yorum ortaya koymuştur. Dolayısıyla AB’nin, 1990’lı yıllardan itibaren farklı ülkelerin vatandaşları arasındaki bağları geliştirmek amacıyla inşa etmeyi hedeflediği ‘AB vatandaşlığı’ tartışmalı bir hâle gelmiştir.

Avrupa’daki önlemlerin geç alındığını da eklemek gerekmektedir; çünkü ülkeler, salgın kıtaya yayılmaya başladıktan sonra girişimlerine hız kazandırmıştır (Sudagezer, 2020). AB üyesi devletlerin, koronavirüs salgınının yayılmayacağını düşünmesi, gecikmenin önemli bir nedeni olarak görülebilir. Salgın yayılmaya başladığında ise tehdit algısı artan ülkeler, ulus-devletçi bir anlayışla politikalarını yeniden inşa etmiştir.

AB üyesi devletlerin, pandeminin henüz başlarında İtalya’ya yardım göndermekte olumsuz bir yaklaşım benimsemesi, AB ile İtalya arasında gergin bir süreç ortaya çıkarmıştır (Sözcü, 2020). Ayrıca Çek Cumhuriyeti’nin, Çin’den İtalya’ya yardım olarak gönderilen koruyucu ekipmanlara ‘yanlılıkla’ el koyması da İtalya’nın AB ülkelerine karşı güvenini sarsmıştır (Uren, 2020). Üstelik yine pandeminin başlangıç döneminde, İtalya ve İspanya başta olmak üzere birçok AB ülkesine, çoğunlukla Batı’nın ‘öteki’ olarak gördüğü Çin ve Rusya’dan tıbbi malzeme, uzman ekip ve koruyucu ekipman desteği gelmiştir (Braw, 2020). Dolayısıyla Avrupalı devletler üyesi oldukları Birlik (biz) içerisinden değil; ‘öteki’ olarak gördükleri Çin ve Rusya’dan destek bulabilmiştir.¹⁵ Bu devletlerin, AB üyesi ülkelere sağladığı desteğin arkasında elbette siyasi nedenler aranabilir; fakat bu meseleye Batı kamuoyu perspektifinden bakıldığında, bütünleşmenin sorgulanması da kaçınılmazdır.

Hem AB hem de üye devletlerin; bu süreç içerisinde kültür, değer ve inançlarının gerektirdiği normlara uygun hareket etmemesi, Avrupalı halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İtalyan halkının, Birlik’i protesto etmek amacıyla AB bayraklarını yakması da söz konusu tepkiye örnek olarak gösterilebilir (Barnes, 2020). Bu durumda, Avrupa bütünleşmesini; ekonomik, sosyal ve siyasal alanda sınayan pandemi sürecinin, birlik olma ruhunda, bir ‘dayanışma krizi’ ortaya çıkarmadığını söylemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Nihayetinde, AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen de; hem itiraf niteliğinde hem de özür mahiyetinde bir yaklaşım sergilemiştir. Leyen, La Repubblica isimli bir İtalyan gazetesinde kaleme aldığı yazısında; AB’nin, salgının başlangıç döneminde yeterli düzeyde dayanışma sergileyemediğine dikkat çekmiştir (von der Leyen, 2020).

Haziran 2020’ye gelindiğinde, Avrupalı devletler, ‘yeni normal’ olarak da ifade edilen sürece geçerek, pandemiyle mücadele kapsamında aldıkları tedbirleri (sınır kontrolleri dâhil olmak üzere)¹⁶ kaldırmaya başlamıştır (Anadolu Ajansı, 2020). Bu dönemle birlikte de AB içerisindeki en önemli tartışma konusunu; pandeminin ekonomik etkilerine karşı hayata geçirilmesi hedeflenen ekonomik kurtarma programı (750 milyar €) ve 2021-2027 yılları arasında AB bütçesini belirleyecek olan ‘Çok Yıllı Mali Çerçeve’ (1 trilyon €) müzakereleri oluşturmuştur. Müzakerelerde üye devletler, kurtarma programının boyutu, hibe ve kredi miktarıyla bunların denetiminin sağlanması konusunda ‘oybirliği’ gerektiren ciddi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Avusturya, Danimarka, Hollanda ve İsveç gibi ülkeler, hibelere olumlu bir yaklaşım sergilememiş; hibelerin verilmesi durumunda, sıkı bir denetim talep etmiştir. Polonya ve Macaristan ise fonların hukukun üstünlüğü koşuluna bağlanmasının üye ülkelerin egemenliklerine zarar vereceği gerekçesiyle karşı çıkmıştır (Hürriyet, 2020). Bazı AB üyesi ülkelerin; Polonya ve Macaristan’ı sıklıkla demokratik değerler yönünden eleştirmesi, söz konusu iki ülkenin bu koşula kuşkuyla bakmasını tetiklemiştir. Zira koşulun, kendileri aleyhine de kullanılabileceğini düşünmüşlerdir. Parlamento ise hukukun üstünlüğü şartıyla; AB ölçütlerinin dışına çıkan ülkelerin, bütçeden pay almasını sınırlandırmayı hedeflemiştir (Habertürk, 2020). AB üyesi devletler, Temmuz 2020’deki uzun müzakereler akabinde ekonomik kurtarma programı ve AB bütçesi üzerinde anlaşmaya varmıştır (Hürriyet, 2020). Fakat bu gelişme de yeni bir krizi beraberinde getirmiştir; çünkü Polonya ve Macaristan, uzun bir süre kararı veto etmiştir. Aralık 2020’deki Liderler Zirvesi’nde ise bu

¹⁵ Yardımlarla ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bkz. DW. (2020). *İtalya’ya koronavirüs yardımı: Çin’den maske, Vietnam’dan test kiti*. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2020, <https://www.dw.com/tr/italyaya-koronavir%C3%BCs-yard%C4%B1m%C4%B1-%C3%A7inden-maske-vietnamdan-test-kiti/a-52918159>

¹⁶ AB ülkeleri, düzenli aralıklarla seyahat kısıtlamalarının kaldırıldığı ülkelerin listesini yayınlamaktadır. Söz konusu bu liste, ülkelerin koronavirüs ile mücadeledeki durumu ve vaka sayısına göre iki haftada bir güncellenmektedir. Bkz. Çetin, Ş. (2020). *AB seyahat listesini guncelledi*. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-seyahat-listesini-guncelledi/1935043>

iki devletle uzlaşma sağlanarak kriz aşılmış ve AB bütçesi ile kurtarma programı üzerinde oybirliğiyle anlaşma sağlanmıştır (Çam ve Şeker, 2020).

2020 yılının sonbaharında, koronavirüs salgınının ikinci dalgasının yükselmesiyle beraber AB üyesi devletler, virüsle mücadele için uyguladıkları tedbirleri yeniden arttırmaya başlamıştır. Öte yandan ise sağlık sistemi yetersizliği ve yavaş karar alma mekanizmalarıyla salgınla mücadelede sorunlar yaşayan AB, virüse karşı geliştirilen aşılardan milyarlarca¹⁷ doz temin ederek, kamuoyu nezdinde gün yüzüne çıkan başarısızlığını düzeltmeyi hedeflemiştir. Fakat bu kez de Birlik'in yürütme organı olan AB Komisyonu'na eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Çünkü aşılarda uygulanması için gereken onayın Komisyon tarafından geç verildiği öne sürülmüştür. AB'den önce aşıya onay veren ABD (Temmuz) ve Birlik'ten ayrılan İngiltere'nin, aşılamaya çalışmalarına başlaması da bu eleştirileri tetiklemiştir (Trt Haber, 2021). AB üyesi ülkeler ise 2020'nin son günlerinde aşılamaya çalışmalarına başlayabilmiştir. AB Komisyonu, aşı tedarikinin ve aşılamaya programının yavaş ilerlemesinden dolayı da tartışmaların merkezinde yer almıştır (Cumhuriyet, 2021). Bu bağlamda AB Komisyonu Başkanı Leyen, AB yönetimi olarak hem aşılarda üretimi hem de dağıtımında meydana gelebilecek problemleri hafife aldıklarını ifade ederek, özelleştirilme bulunmuştur (Habertürk, 2021). Bu ifadeden yola çıkarak, AB yönetiminin özellikle aşı tartışmaları sürecinde, neden etkin bir süreç yönetemediğinin cevabına ulaşılabilir.

AB Komisyonu'nun aşı temin sürecinde; hem ulus-devletlerin korumacı reflekslerini gözden kaçırarak, hem de finansal açıdan rasyonel bir tutum benimseyerek, Avrupa'daki dayanışma ruhunu yeniden tesis etmek amacıyla hareket ettiği dikkat çekmektedir. Nitekim Komisyon, aşı tedarik sürecinin tek elden yönetilmesini amaçlamış ve üye devletlerin ilaç şirketleriyle AB'den bağımsız anlaşmalar yapmasının önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, 450 milyon nüfusa sahip Avrupa coğrafyasının getirdiği pazarlık gücüyle beraber ilaç şirketleriyle uygun fiyatlara anlaşılabilmesi düşünülmüştür. Öte yandan da dayanışmaya vurgu yapılarak, hem düşük gelirli AB ülkelerinin, hem de güçlü merkez üyelerin aşılara aynı anda ulaşabilmesi için bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat ilaç şirketlerinin yaşadığı hammadde eksikliği, zaten tedarikte geciken AB'nin aşı programını daha da yavaşlatmış; Birlik ve organlarının dayanışmayı tesis etme amacı ise sektöre uğramıştır. Ardından, aşılamaya sürecinde geride kalan Almanya, Fransa, Macaristan ve Danimarka gibi AB üyesi ülkeler, aşı konusunda başka seçeneklere (Rusya ve Çin gibi) yönelmeye başlamıştır (Ünay, 2021).

2021'in ilk çeyreği itibariyle hâlen yoğun bir şekilde devam etmekte olan pandemi sürecinde; AB'nin ortak bir sağlık politikasının yoksunluğu dikkat çekmektedir. AB ve organlarının ise bu krizi, etkin bir şekilde yönetemediği göze çarpmaktadır. Her aşamasında ulusal korumacılık refleksinin öne çıktığı pandemi döneminde, AB bütünleşmesinin hem ekonomik hem sosyal hem de siyasal açıdan ciddi düzeyde tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Sonuç olarak, AB'nin içerisinde geçtiği süreç göz önüne alındığında, salgının gelecekteki seyrinde, bütünleşmeyi sınıyacak yeni gelişmelerin yaşanacağı da öngörülebilmektedir.

Sonuç

AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde ağırlık verdiği sosyo-kültürel ve siyasal bütünleşmenin, koronavirüs pandemi süreciyle birlikte ciddi düzeyde sorgulanmaya başladığı dikkat çekmektedir. Söz konusu süreçte, her iki bütünleşmede de merkezi öneme sahip olan 'dayanışma' hususu, hem üye devletler hem de AB ve organları tarafından yeterince ortaya konulamamıştır. Salgının başlangıcında üye ülkelerin ulusal refleksleriyle aldığı korumacı kararlar, sonrasında yaşanan bütçe ile kurtarma paketi tartışmaları, son olarak da AB'nin aşı programında başarısız bir süreç yönetmesi, bu bağlamda değerlendirilebilir. Dolayısıyla gerek AB'nin üzerinde kurulu olduğu birlik olma fikrinin, gerekse de inşa edildiği düşünülen ortak Avrupalı kimliğinin tartışmalı bir hâle dönüştüğü görülmektedir. Çünkü farklı Avrupalı toplumları birleştiren AB'nin, bu süreçte; kültür, değer ve inançlarının çerçevesini oluşturan normlara ve kurallara uygun hareket etmediği göze çarpmaktadır.

¹⁷ AB, Şubat 2021 itibariyle opsiyonlar da dâhil olmak üzere BioNTech-Pfizer ile 600 milyon, AstraZeneca ile 400 milyon, Sanofi-GSK ile 300 milyon, Johnson and Johnson şirketiyle 400 milyon, CureVac ile 405 milyon, Moderna ile 460 milyon doz aşı almak için sözleşme imzalamıştır. Bkz. Sputnik Türkiye. (2021). *Pfizer, 2021 aşı satışlarından 15 milyar dolar gelir bekliyor*. Erişim Tarihi: 19 Şubat 2021, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202102021043717805-pfizer-2021-asi-satislarindan-15-milyar-dolar-gelir-bekliyor/>

AB ve organları, pandemi döneminde büyük ölçüde etkisiz kalmıştır. AB'nin ortak bir sağlık politikasının bulunmaması; Birlik'in karar alma mekanizmalarının (Komisyon örneği gibi) yavaş ilerlemesi; en önemlisi de AB'nin salgın gibi bir tehdit ortamında ulus-devletlerin göstereceği ulusal refleksi öngörememesi, AB yönetiminin etkin olamamasının nedenleri arasında gösterilebilir. Salgının başlangıcında, kendi ulusal güvenliğini gözeterek, salgından etkilenen ülkelere yardım göndermeyen, birbirinden bağımsız süreç yöneten, Brüksel'e danışmadan sınırlarını kapatan üye devletler, AB vatandaşlarından önce kendi halkını korumaya çalışmıştır. Bu durum da AB'nin kurucularından biri olarak görülen Jean Monnet'in "*Biz devletler koalisyonu kurmuyoruz, insanları birleştiriyoruz*" sözünü akıllara getirmektedir (Schneider, 2017). Hem Monnet'in bu görüşüne, hem AB'nin temel değerlerine, hem de sosyo-kültürel ve siyasal bütünleşme fikrine tezat olan gelişmelerin yaşanmasıyla beraber salgın krizi; 'ulusal çıkarların', 'ortak AB çıkarından' daha önce geldiğini ortaya koymuştur.

Ulus-devletler, ortaya çıktığı tarihten itibaren bazı dönemlerde (1990'lı yıllarda küreselleşme sürecinin ivme kazanması gibi) güç kaybetmiş olsa da uluslararası sistemin en temel aktörleri olarak günümüze kadar gelmiştir. Aktör ve yapının karşılıklı olarak birbirini inşa ettiği pandemi krizinde de AB üyesi devletlerin gösterdiği ulusal refleks ve izlediği politikalar; ulus-devletlerin egemenliğine, ulusal çıkarları ve güvenliğine hâlâ sıkı sıkıya bağlı olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla 'ulus-devlet' ve 'ulusçuluk' akımlarının da hız kazandığının saptandığı bu çalışmada; 'devletler, ulusal güvenliğine yönelik tehdit algıladığında ulus-devletçi politikalara yönelebilir' varsayımının geçerli olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Geçmişten günümüze, AB'nin çok boyutlu olarak yaşadığı her kriz, Avrupa kuşkuculuğunun biraz daha artmasına etki etmiştir. Buna karşın AB, her krizden daha fazla işbirliği ve bütünleşmeyle çıkmayı başarabilmiştir. Fakat pandemi krizi, bütünleşmenin önceki dönemlerde sınırdığı konulardan ayrı tutulmalıdır; çünkü öncesinde de değinildiği üzere, bu krizle beraber ilk kez Avrupalı kimliğinin doğrudan merkezi sorgulanmıştır. AB'nin bu süreç karşısında; bütünleşmedeki 'dayanışma' fikrini merkeze alarak, kimlik inşasını yeniden tesis etmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda, AB'nin temel vaatlerinden de olan; 'refah', 'istikrar' ve 'güvenlik' söylemleriyle söz konusu sürecin desteklenmesi faydalı olacaktır. Zira Avrupa'yı sosyal, politik ve ekonomik olarak inşa eden toplumun; hem AB ile organlarına, hem de kendi ülkeleri ile üye devletlere karşı olan güveninin güçlendirilmesi, dayanışma ortamına katkı sağlayacaktır. Ayrıca AB organlarının yavaş karar alma mekanizmalarının, krizleri tetikleme (Komisyon'un aşı politikasında görüldüğü gibi) dolayısıyla; bu yapıların, etkin bir konuma getirilmesi de önem teşkil etmektedir. Son olarak da; bütünleşmede, ortak bir dış ve güvenlik politikası oluşturulmasa bile (zira önceki dönemlerde de yapılamamış); AB yönetimi ile üye ülkeler arasında ortak sağlık politikası geliştirmenin gerekliliği öne çıkmaktadır. Birlik olarak ortak hareket edildiğinde ise her ne kadar zorlu bir süreç sonunda onaylanmış olsa da; kurtarma paketi ve bütçe meselesinde olduğu gibi yeni başarıların kazanılması kaçınılmaz olacaktır.

Sonuç olarak, tarihsel süreç içerisinde, uygarlıkların veya medeniyetleri temsil eden siyasal yapıların, yalnızca iç ve dış çatışmalarla yıkılmadığı bir durumun söz konusu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda pandemi ve doğal afet gibi çeşitli faktörlerin de medeniyetleri veya siyasal yapıları yıkması (maddi ya da fikirselsel olarak) mümkün olarak görülebilir (Silinir, 2016: 70). Özellikle pandemi kriziyle fikirselsel olarak yıkımın eşiğine gelen AB'nin tarihsel geçmişi ve güncel durumu göz önüne alındığında, yakın gelecekte; önceki dönemlerdeki gibi etkili bir derinleşme öngörülememekte; ancak Birlik'in, dünya siyasetindeki önemli konumunu yine koruyacağı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Kaynakça

- Akdemir, E. (2012). *Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akgül, Ö. (2007). Avrupa Birliği Ülkelerinin Yetkilerini Güvenlik Gereğiyle Tümüyle Avrupa Birliği'ne Devretmedikleri Alanlar Üzerine Bir Çözümleme. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3(6), 189-218.
- Aksan, S. (2020). *AB'nin geleceğini konuşmak için henüz erken*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abnin-gelecegini-konusmak-icin-henuz-erken-474241.html>
- Akşemsettinoglu, G. (2011). Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 1-18.
- Akşemsettinoglu, G. (2020). Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979-2019. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 163-185.
- Aktan, S. (2020). *1957'den günümüze İngilizlerin sancılı AB hikâyesi*. Erişim Tarihi: 17 Şubat 2021, <https://tr.euronews.com/2019/01/31/1957-den-2019-a-ingilizlerin-sancili-ab-hikayesi-zor-girdiler-zor-cikiyorlar-brexit>
- Alkan, N. (2020). *AB için tünelin sonunda ışık görünmüyor*. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-icin-tunelin-sonunda-isisik-gorunmuyor/1799672>
- Altınbaş, D. (2009). Avrupa Birliği'nin Başarısız Girişimi: Avrupa Yurttaşlığı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(3), 93-112.
- Anadolu Ajansı. (2020). *Avrupa ülkeleri 'yeni normal' sürecinde son aşamaya giriyor*. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-ulkeleri-yeni-normal-surecinde-son-asamaya-giriyor/1876192>
- Arı, Ö. ve Kıran, A. (2011). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. *EKEV Akademi Dergisi*, S: 46, 49-64.
- Bakan, S. ve Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum*, 2(3), 51-65.
- Barnes, J. (2020). *Brussels crumbling: EU flags burned by furious Italians as coronavirus divides bloc*. Retrieved from <https://www.express.co.uk/news/world/1271843/EU-coronavirus-news-Italy-EU-flag-burning-Josep-Borrell-latest> on May 27, 2020.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.
- Boyras, H. M., Güngörmez, O. ve Kavukçu, F. O. (2019). *Aşırı Sağ ve Brexit'in Gölgesinde 2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri*. SETA Analiz.
- Boztürk, H. (2020). Avrupa Kuşkuçuluğunun Parlamento'daki Sesi Kimlik ve Demokrasi Grubu. *Journal of Awareness*, 5(4), 515-526.
- Braw, E. (2020). *Beware of bad samaritans*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2020/03/30/russia-china-coronavirus-geopolitics/> on May 25, 2020.
- Butakin, K. (2020). *AB'nin kovid salgınıyla imtihanı*. Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2020, <https://www.karar.com/abnin-kovid-salginiyla-imtihan-1563550>
- Cerrah, U. (2018). *Avrupa Birliği'nin Yeniden İnşası: Avrupailik Kimliği Tartışmaları ve Avrupa Birliği'nin Geleceği*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Cnn Türk. (2019). *İrlanda Lizbon Anlaşması'na "evet" dedi*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/10/03/irlanda.lizbon.anlasmatina.evet.dedi/545759.0/index.html>
- Connelly, R. İ. (2015). Avrupa Şüpheliği ve Türkiye: Nasıl Bir Avrupa?. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 59-78.

- Cumhuriyet. (2021). *Covid aşısı: Avrupa Birliği üyesi ülkelerde aşı programları neden yavaşladı, Avrupa Komisyonu niçin eleştiriliyor?*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/covid-asisi-avrupa-birligi-uyesi-ulkelerde-asi-programlari-neden-yavasladı-avrupa-komisyonu-nicin-elestiriliyor-1809853>
- Çam, Ö. T. ve Şeker, A. U. (2020). *Avrupa Birliği 2020'yi krizlerle geçirdi*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-birligi-2020yi-krizlerle-geçirdi/2089186>
- Çetin, Ş. (2020). *AB seyahat listesini güncelledi*. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-seyahat-listesini-guncelledi/1935043>
- Doğan, E. (2013). Avrupa Birliği'nin Adalet ve İçişleri Politikası. A. Kaya (ed.), *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz* (ss.221-234). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- DW. (2019). *AB'ye şüpheyle yaklaşan partiler: Birlik yerine ulusalcılık*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, <https://www.dw.com/tr/abye-%C5%9F%C3%BCpheyle-yakla%C5%9Fan-partiler-birlik-yerine-ulusalc%C4%B1%C4%B1k/a-47139144>
- DW. (2020). *İtalya'ya koronavirüs yardımı: Çin'den maske, Vietnam'dan test kiti*. Erişim Tarihi: 30 Eylül 2020, <https://www.dw.com/tr/italyaya-koronavir%C3%BCs-yard%C4%B1m%C4%B1-%C3%A7inden-maske-vietnamdan-test-kiti/a-52918159>
- Ekici, K. D. (2018). *Sosyal Konstrüktivizme Göre Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası (1983-1993)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Erkiş, İ. U. (2013). Ulus-Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(26), 54-76.
- Ermağan, İ. (2012). Avrupa Birliği Entegrasyonunda Şüphecilik. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 145-168.
- European Parliament. (2019). *2019 European Election Results*. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en> on February 18, 2021.
- European Union. (2020a). *The history of the European Union*. Retrieved from https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en on May 1, 2020.
- European Union. (2020b). *EU pioneers*. Retrieved from https://europa.eu/european-union/about-eu/history/eu-pioneers_en#robert_schuman on May 10, 2020.
- European Union. (2020c). *European citizens initiative*. Retrieved from https://europa.eu/citizens-initiative/how-it-works_en on May 14, 2020.
- Glockner, I. and Rittberger, B. (2012). The European Coal and Steel Community (ECSC) and European Defence Community (EDC) Treaties. F. Laursen (ed.), *Designing the European Union: From Paris to Lisbon* (pp.16-47). London: Palgrave Macmillan.
- Gölçek, Ş. G. ve Gölçek A. G. (2018). AB'nin Geleceği: Brexit Sonrası Avrupa Şüpheciliğinin Yükselişi ve Muhtemel Etkileri. Quo Vadis Social Sciences Fiscaoconomia International Congress on Social Sciences (FSCONGRESS 2018) içinde (516-521 ss.). Ankara. https://www.researchgate.net/publication/330401432_AB'nin_Gelecegi_Brexit_Sonrasi_Avrupa_Supheciliginin_Yukselisi_ve_Muhtemel_Etkileri
- Graziatti, L. V. (2018). The Treaties of Maastricht, Amsterdam and Nice. *MEST Journal*, 6(1), 105-118.
- Griffiths, M. O'Callaghan, T. ve Roach, S. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. (Cesran, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürsoy, Y. ve Beşgül, Ö. O. (2013). Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi. A. Kaya (ed.), *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz* (ss.21-35). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Haber7com. (2020). *İtalya'ya yardımı Çin yaptı, Avrupa Birliği paramparça! devlet başkanı patladı...* Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.haber7.com/dunya/haber/2953578-italyaya-yardimi-cin-yapti-avrupa-birligi-paramparca-devlet-baskani-patladi>
- Habertürk. (2020). *Avrupa Birliği zirve programı bir gün uzatıldı*. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2020 <https://www.haberturk.com/avrupa-birligi-zirve-programi-bir-gun-uzatildi-2748588>
- Hatip, Y. (2019). *AB'nin göçmen endişesi sürüyor*. Erişim Tarihi: 19 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abnin-gocmen-endisesi-suruyor/1611922>
- Heywood, A. (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*. (H. M. Köse, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

- Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23(1), 171-200.
- Hürriyet. (2005). *AB'nin yaşadığı krizler*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abnin-yasadigi-krizler-323390>
- Hürriyet. (2020). *AB liderleri, kurtarma programı ve bütçe konusunda anlaştı*. Erişim Tarihi: 1 Ekim 2020 <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ab-liderleri-kurtarma-programi-ve-butce-konusunda-anlasti-41569062>
- Karadut, İ. C. (2013). Ulus-Ötesi Bir Siyasal Örgütlenme: Federalizm ve Konfederalizm Arasında Avrupa Birliği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 13(25), 1-20.
- Karlık, R. (2014). *Avrupa Birliği*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Keyman, F. (2006). Küreselleşme, Uluslararası İlişkiler ve Hegemonya. *Uluslararası İlişkiler*, 3(9), 1-20.
- Keyman, F. (2013). Küreselleşme ve AB. A. Kaya (ed.), *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz* (ss.304-315). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Kochenov, D. and Plender, R. (2012). EU Citizenship: From an Incipient Form to an Incipient Substance? The Discovery of the Treaty Text. *European Law Review*, 37(4), 369-396.
- Küçük, M. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 771-795.
- Lee, J. (2004). The French Road to European Community: From the ECSC to the EEC (1945-1957). *Journal of International and Area Studies*, 11(2), 107-123.
- Militaru, I. N. (2011). Citizenship of the European Union under the Treaty of Lisbon. *Juridical Tribune*, 1(1), 71-82.
- Milliyet. (2020). *Koronavirüs ile birlikte ulus devletler yeniden sahneye dönüyor*. Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2020, <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/istanbul/merkez/koronavirus-ile-birlikte-ulus-devletler-yenide-6174533>
- Özeler, N. (2016). Siyasal Entegrasyon ve Avrupa Birliği Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 7(27), 793-814.
- Özkan, G. (2003). Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(3-4), 229-263.
- Özşuca, Ş. T. (2003). Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Sosyal Politikanın Avrupa Bütünleşme Teorisindeki Rolü: Tarihsel Gelişme ve Geleceğe İlişkin Beklentiler. *Mülkiye Dergisi*, 27(239), 325-343.
- Pınar, Ö. (2020). *İtalya'nın AB'den ayrılması için parti kuruldu: Italexit*. Erişim Tarihi: 19 Şubat 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53537422>
- Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. S. Burchill, R. Devetak, A. Linklater, M. Paterson, C. Reus-Smit and J. True (ed.), *Theories of International Relations* (pp.188-212). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Risse, T. (2009). Social Constructivism and European Integration. A. Wiener and T. Diez (ed.), *European Integration Theory* (ss.144-160). Oxford: Oxford University Press.
- Roberts, J. M. (2015). Avrupa Tarihi. (F. Aytuna, Çev.) İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Rumelili, B. (2014). İnşacılık/Konstrüktivizm. E. Balta (ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Kavramlar, Teoriler ve Süreçler* (ss.151-173). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schengen Visa Info. (2020). *Schengen Agreement*. Retrieved from <https://www.schengenvisa.info.com/schengen-agreement/> on May 13, 2020.
- Schneider, B. (2017). Europeans of all nations unite!. Retrieved from <https://medium.com/asoulforeurope/europeans-of-all-nations-unite-68bb9b409d3f> on February 21, 2021.
- Semerci, P. (2013). Sosyal Politika ve AB. A. Kaya (ed.), *Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz* (ss.174-185). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Silinir, M. (2016). Stratejik Bir İnşa Planı Olarak Medeniyetler Çatışması. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 54-83.

- Sözcü. (2020). *AB, 1 trilyon euro'luk acil durum bütçesinde anlaştı*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/ab-1-0-trilyon-euro'luk-acil-durum-butcesinde-anlasti-5771548/>
- Sputnik Türkiye. (2019). *AB karşıtı partilerden Avrupa Parlamentosu'nda yeni cepheleşme*. Erişim Tarihi: 19 Şubat 2021, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201906131039360578-ab-karsiti-partilerden-avrupa-parlamentosunda-yeni-cephelesme/>
- Sputnik Türkiye. (2020). *Koronavirüs küreselleşmeyi bitirecek mi?*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://tr.sputniknews.com/koronavirus-salginini/202003271041696256-koronavirus-kuresellesmey-bitirecek-mi/>
- Sputnik Türkiye. (2021). *Pfizer, 2021 aşı satışlarından 15 milyar dolar gelir bekliyor*. Erişim Tarihi: 19 Şubat 2021, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/202102021043717805-pfizer-2021-asi-satislarindan-15-milyar-dolar-gelir-bekliyor/>
- Sudagezer, E. (2020). *Koronavirüs kriziyle boğuşan AB sona doğru gidiyor*. Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://tr.sputniknews.com/columnists/202003241041676225-koronavirus-kriziyle-bogusan-ab-sona-dogru-gidiyor/>
- Sunay, R. (2006). AB Bütünleşmesinin Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal Yaklaşım (I). *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 185-222.
- Şöhret, M. (2012). Realizm Çerçevesinde Avrupa Birliğinin Bütünleşmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 288-330.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020). *Avrupa Birliği'nin tarihçesi*. Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020, <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=105>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2021). *Avrupa Parlamentosu*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, https://www.ab.gov.tr/_45628.html
- Tapan, M. N. (1998). Avrupa Birliği (AB) Hukukunun Kaynakları ve Ulusal Hukuka Etkileri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S.3, 971-1020.
- Tezcan, E. (2013). Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Sosyal Politikaları. R. Karluk ve B. Y. Dural (ed.), *Avrupa Birliği* (ss.118-148). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Trt Haber. (2021). *Avrupa Birliği, başarısızlığını asiyle gidermeye çalışıyor*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/avrupa-birligi-basarisizligini-asiyla-gidermeye-calisiyor-547107.html>
- Uğuz, H. E. ve Saygılı, R. (2016). Küresel Dünyada Ulus Devlet. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(32), 127-147.
- Uren, D. (2020). *How covid-19 infected global trade*. Retrieved from <https://www.aspistrategist.org.au/how-covid-19-infected-global-trade/> on May 27, 2020.
- Ülger, İ. K. (2019). *AB'nin iç sorunları derinleşiyor*. Erişim Tarihi: 18 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abnin-ic-sorunlari-derinlesiyor-/1658118>
- Ünay, S. (2021). *Aşı savaşlarında son perde: Küresel ve yükselen güç stratejileri*. Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/asi-savaslarinda-son-perde-kuresel-ve-yukselen-guc-stratejileri/2147716>
- Vatandaş, S. (2019). *2019 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Türkiye*. İNSAMER.
- Viotti, P. ve Kauppi M. (2016). İnşacı Anlayışlar. M. Aksoy (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorisi* (ss.277-301). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- von der Leyen, U. (2020). *Scusateci, ora la Ue è con voi*. Retrieved from https://rep.repubblica.it/pwa/commento/2020/04/01/news/europa_ursula_von_der_leyen_bruxel_les_scusateci_ora_la_ue_e_con_voi-252912437/ on May 27, 2020.
- Wendt, A. (1987) The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 41(3), 335-370.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Worldometer. (2020). *Covid-19 coronavirus pandemic*. Retrieved from <https://www.worldometers.info/coronavirus/> on May 25, 2020.

Yekeler, B. (2016). Avrupa Birliği Vatandaşlığı. *EURO Politika*, S.2, 48-57.

Zehfuss, M. (2001). Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison. *European Journal of International Relations*, 7(3), 315-348.